

EDITO

- 8 **DE ROEP VAN DE KIEVIT**
HENDRIK TRATSAERT

10

UITGELICHT

PLATTELAND

- 10 **TOEN DE BOERDERIJ BIG BUSINESS MOEST WORDEN**
De boerenbetoging van 1971 was het kantelpunt voor onze landbouw
YVES SEGERS, LAURA DANCKAERT EN CHANTAL BISSCHOP
- 19 **LUISTER OOK EENS NAAR HET BUITENGEBIED**
ANNE-GOaitske BRETELER
- 24 **TIJD OM VLAAMSE DORPEN EEN ECHTE KANS TE GEVEN**
JASPER VAN LOY
- 30 **HET NEDERLANDSE PLATTELAND ALS EEUWIGE IDYLLE**
ESTHER PEEREN
- 36 **HOE WE DE NATUUR IN HUIS HAALDEN**
ANDREAS STYNEN
- 44 **DE VERRASSEDE TERUGKEER VAN HET LANDSCHAP IN DE KUNST**
KOEN BROUCKE

MAATSCHAPPIJ

54 **HOE DE GRENS VERDWIJNT IN HET VERDRONKEN LAND VAN SAEFTINGE**

TOMAS VANHESTE

63 **ALLE HOOP IS NOG NIET VERLOREN**

De pandemie in boeken

CYRILLE OFFERMANS

72 **VAN MIERLO, HOE MAAKT U 'T?**

Een wonderbaarlijk politicus van
Hubert Smeets

JEROEN VULLINGS

74 **KOOT & BIE IN EEN BONT GEÏLLUSTREERDE ENCYCLOPEDIË**

DICK WELSINK

GESCHIEDENIS

76 **GESCHIEDENIS ALS GEREEDSCHAPSKIST TEGEN DE PANDEMIE**

LOTTE JENSEN, BEATRICE DE GRAAF,
RINA KNOEFF EN CATRIEN SANTING

81 **JEF LAST: EEN GEËNGAGEERD LEVEN IN DE TWINTIGSTE EEUW**

DORIEN KOUIJZER

88 **HOE WE DE NATUUR BLIJVEN UITVINDEN**

Twee boeken met als titel
De ontdekking van de natuur

CYRILLE OFFERMANS

91 **VAN OUDE ABDIJ TOT STADSICOON**

Twee eeuwen Gentse universiteits-
bibliotheek in *Torens van boeken*

NICO VAN CAMPENHOUT

94 **REPUBLICKEINSE LESSEN**

Machiavelli's lef van Tinneke Beeckman

ARNOLD HEUMAKERS

110

126

TAAL

**96 DE DEKOLONISERING VAN DE TAAL
BEGINT BIJ BEWUSTWORDING**

RAF NJOTEA

100 SCHONE TAAL, SCHOON VOLK?

ANNA P.H. GEURTS

**108 EEN ACADEMISCH VERANTWOORD
JOMMEKESALBUM**

Over het Vlaams-Russisch
woordenboek

JOHAN DE BOOSE

110 WAT IS ONS ANTWOORD?

*Liefdesverklaring aan de
Nederlandse taal* van Mira Feticu

VAMBA SHERIF

KUNST

**112 JAN VAN IMSCHOOT PLEEGT OVERSPEL
MET DE KUNSTGESCHIEDENIS**

ERIC BRACKE

122 DE TIJD NEMEN IS DE TIJD WEERSTAAN

De documentaire *100UP*
van Heddy Honigmann

KARIN WOLFS

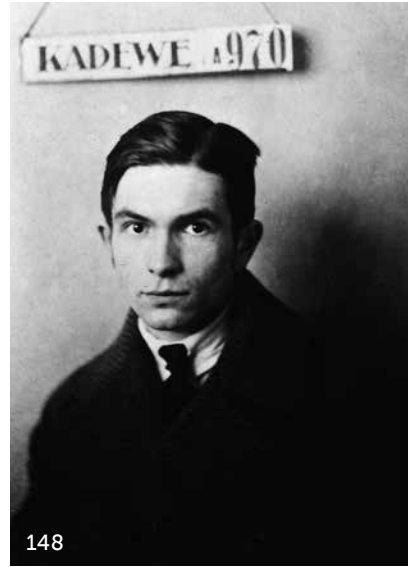
**126 DE PERSOONLIJKE PARADIJSJES
VAN BEN SLESENS**

IAN MUNDELL

**135 DE BEVALLIGSTE SCHREEUWLELIJK
VAN HET THEATER**

Manja Topper van Dood Paard

JOS NIJHOF

LITERATUUR

- 140 SUBLIEME SCHIPBREUKELINGEN**
Eric Min portretteert onze kunstenaars in Parijs tussen 1850 en 1950
BART VAN DER STRAETEN

- 143 HARTGRONDIG EN HITGEVOELIG**
Laurens Ham over 50 jaar
Nederlandse protestmuziek
LUTGARD MUTSAERS

- 145 EEN UITNODIGING TOT INTERACTIE**
2.500 jaar Europese kunst-
geschiedenis volgens
Koenraad Jonckheere
LIEVEN VAN DEN ABEELE

- 148 POËZIE DIE WIL LEVEN**
Berichten uit Paul van Ostaijens *Bezette stad* en uit de besmette stad van vandaag
IDUNA PAALMAN

- 156 HET LEVEN ALS VERTELCONSTRUCTIE**
De boeken van Sander Kollaard
ANNE VAN DEN DOOL

- 162 MIKKEN OP HET ONDERBEWUSTE VAN DE LEZER**
Al het blauw van Peter Terrin
SEBASTIAAN KORT

- 164 CARRY VAN BRUGGEN: EEN DENKENDE VROUW, EEN STAMPVOETEND MEISJE**
Er is geen ander zijn dan anders zijn
van Carry van Bruggen
ALEID TRUIJENS

LITERATUUR

166 EEN NETWERK VAN SCHATTEN

Treinen en Kamers
van Annelies Verbeke

KOEN RYMENANTS

**169 NIET BEGRIJPEN,
NIET OORDELEN, ONDERGAAN**

De tuinen van Buitenzorg
van Jan Brokken

TOMAS VANHESTE

172 'WE VINDEN ZE NIET?' HIER ZIJN ZE

De bloemlezingen Zwart en AfroLit

AYA SABI

175 DE WITTE MAN VERDIEN BETER

Ernest Hemingway is gecanceld
van Henk van Straten

HELEEN DEBRUYNE

177 VERLANGEN NAAR DE LUCHT

De dwaler van Roos van Rijswijk

FEMKE ESSINK

**179 DEELNEMEN AAN SEKS?
VERSCHRIKKELIJK**

De geschiedenis van mijn seksualiteit
van Sofie Lakmaker

TINE KEMPEAERS

Lees meer op
www.de-lage-landen.com

DERBY DER LAGE LANDEN

181 UIT DE TIJD GEVALLEN

Nieuwe verzen en een bloemlezing
van Jozef Deleu

HENDRIK TRATSAERT

184 ER IS NOG TIJD

In mijn mand van Lieke Marsman

LISA ROOIJACKERS

186 PLOEGSCHAAR DOOR DE TAAL

Nieuwe oude gedichten
van Lucebert

KOEN VERGEER

**189 'SOMS BEN IK BANG
DAT METAFOREN DE
WERKELIJKHEID VERDUNNEN'**

De keuze van Jozef Deleu

194 SURREALISME

ROB VAN ESSEN

195 DE RONDE VAN DE BAROK

HERR SEELE

196 MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

198 STEUN & MECENAAT

199 COLOFON

DE ROEP VAN DE KIEVIT

“Wie geeft nog om het platteland?” Toen deze suggestie viel aan de redactietafel, keken we elkaar aan alsof er zonet een hand uit de wolken een bliksemschicht losliet. De een dacht aan het feit dat hij weer maar eens in het groen op wandel was gegaan, de ander dat die ochtend de krant gewag maakte van een wedloop op buitenhuizen. Iemand citeerde dat het platteland de afstand tussen twee steden is en zo ging de discussie verder. Van de vraag of het niet beter omgekeerd is: dat de stad de parking van het platteland is, tot de oproep van Angela Merkel aan vluchtelingen om zich over het land te verspreiden, want daar is tenminste ruimte. Het bleek de kiem van het themadossier van dit nummer, maar dan met de minder brutale titel “Wat met het platteland?” Dat leek de enige juiste vraag en meteen het sein voor onze zoektocht naar de juiste invalshoeken en experts.

In 1970 schreef antropoloog Ton Lemaire in zijn monumentale werk *Filosofie van het landschap*: “De meest recente ontwikkeling in de stad-plattelandsverhouding is immers min of meer dramatisch: de tegenstelling zelf dreigt te worden opgeheven. Door de industrialisatie en de verstedelijking, maar vooral ook door de uitholling van de agrarische levenswijze is de spanning en tegenstelling tussen platteland en stad komen te vervagen. Boer-zijn is niet langer een bijzondere leefwijze, maar slechts de uitoefening van een beroep als alle andere, dat alleen toevallig te maken heeft met dieren en planten en er niet meer toe wordt gedwongen een andere instelling tegenover het leven te hebben dan andere beroepen.”

Alles wat in dit boek stond over het landschap als cultuur, historische breuklijnen, de betekenis van wonen, wandelen en reizen bleek haarscherp geanalyseerd, soms profetisch. Een jaar na publicatie, op 23 maart 1971, vond in Brussel de internationale boerenbetoging plaats die de eerder aangehaalde breuklijn gestalte gaf in haar protest tegen de gedwongen omslag naar grootschalige landbouw. Tevergeefs.

En wat zegt de toekomst? In februari 2020 opende in het Guggenheim in New York de tentoonstelling *Countryside, the Future*. Hoofdcurator is sterarchitect Rem Koolhaas. Een spandoek met *This is not an art show* hing als waarschuwing aan de gevel van het beroemde spiraalgebouw. Een tractor stond parmantig voor het portaal. Het platteland en zijn bezigheden leken wel een *mortuaire* aangelegenheid, opgebaard in een museum. Koolhaas vertrok vanuit de rampzalige verwachting van de Verenigde Naties dat over een twintigtal jaar 80 procent van de wereldbevolking in de stad woont en zo versneld ten onder dreigt te gaan aan klimaatopwarming en voedselschaarste. In die expo ontvouwt zich een masterplan, wars van sentiment – in tegenstelling tot

Hoe en waar willen we hier wonen? Wat met het klimaat en de biodiversiteit? Wat is de rol van het beleid? Hoe krijgt het platteland een nieuw elan?

een bepaald romantiserend discours – en met behulp van de technologie van de toekomst. In publieke optredens roept Koolhaas gedecideerd op “het platteland te omarmen, te redden”. Los van zijn terechte globale analyse fascineert het dat een urbanist van zijn formaat nu pas, vele decennia na de stichting van zijn bureau OMA, wakker wordt: “Oeps, platteland vergeten!”

In het uitgelichte dossier richten we ons vanuit helikopterperspectief op de specifieke context van Nederland en België. Achter het thema bleek een veelvoud aan problematieken schuil te gaan. Hoe en waar willen we hier gaan wonen? Hoe produceren we voedsel? Wat met de klimaatuitdaging en biodiversiteit? Wat is de rol van het beleid? Hoe krijgt het platteland een nieuw elan? “Dat is al lang niet meer een zaak van landbouwers, maar van burgers en consumenten”, stelt het openingsartikel over de doorwerking van de fameuze boerenbetoging van 1971. Je vindt verder twee niet mis te verstane pleidooien *pro domo*, het dorp dus, telkens vertrekkend vanuit een andere hoek op de Noord-Zuid-as. De tegenstrijdige beeldvorming van de boer ligt op de dissectietafel. We gaan terug in de tijd tot de opkomst van de kamerplant en een schilder-schrijver roept de terugkeer van het landschap over de kunst af. Nog vollediger vind je het op onze website, met onder andere een stuk over dorpsarchitectuur. Prangende vragen vergen dwingende analyses.

Tussen de rubrieken van dit nummer door sloop het wereldwijde virus semi-ongevraagd de inhoudstafel in. Het muteerde tot een ferme oproep om een multidisciplinaire aanpak van de pandemie met de geschiedenis als gereedchapskist – politici, leest u mee? Cyrille Offermans, sterkhouder van de boekenrubriek, greep naar zijn loep om de toevloed van coronapublicaties te taxeren, terwijl de jonge dichteres Iduna Paalman over haar band met *Bezette stad* van Paul van Ostaijen en het project *Besmette stad* bericht.

Mogen we ten slotte suggereren deze gebundelde gedachten bij voorkeur tot u te nemen op de hei, in een bos, op een duin, geleund tegen een schuur, in de berm van een veldje of tevreden aan een beek, af en toe opkijkend van de roep van de kievit? En daar: nog een kievit!

HENDRIK TRATSAERT
HOOFDREDACTEUR

TOEN DE BOERDERIJ BIG BUSINESS MOEST WORDEN

De boerenbetoging van 1971 was het kantelpunt voor onze landbouw

Tientallen gewonden en zelfs één dode: zo hevig was de massale boerenbetoging tegen het Europese hervormingsbeleid in Brussel op 23 maart 1971. Die manifestatie was niet alleen het eindpunt van een tijd waarin de landbouw nog kleinschalig en gemengd was. Ze markeerde ook de overgang naar een productiegerichte en op technologie gebaseerde landbouw. Vijftig jaar later staat de boer opnieuw voor grote uitdagingen.

YVES SEGERS, LAURA DANCKAERT EN CHANTAL BISSCHOP

Maar liefst honderdduizend landbouwers uit België en de andere lidstaten van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) palmden vijftig jaar geleden de straten van Brussel in. Ze betoogden op dinsdag 23 maart 1971 tegen de hervormingsplannen van Europees landbouwcommissaris Sicco Mansholt. De Nederlandse politicus wilde de structurele problemen waarmee de agrarische sector op dat ogenblik kampte, grondig en doortastend aanpakken. Hogere prijzen, een degelijk inkomen en betere sociale omstandigheden voor de boeren had hij voor ogen. Maar de plannen creëerden bovenal onrust en stuitten op hevig verzet. De betoging eindigde in chaos, er viel zelfs een dode. Waarna de belangrijkste uitgangspunten van het plan voor een hele tijd in de koelkast belandden.

Anno 2021 wil een andere Nederlander, vicevoorzitter van de Europese Commissie Frans Timmermans, het landbouwbeleid van de Europese Unie bijsturen. Samen met de *Green Deal* ambieert het *Farm to Fork*-plan een landbouw- en voedselsysteem waarbij economie, gezondheid, dierenwelzijn en ecologie hand in hand gaan. Net zoals een halve eeuw geleden bevindt de agrarische sector zich volop in transitie en oogt de toekomst voor heel wat boeren vandaag onzeker. In deze bijdrage schetsen we niet alleen in vogelvlucht hoe het landbouw- en voedselbeleid de voorbije decennia is geëvolueerd in België en Nederland, maar gaan we ook na wat er te leren valt uit de grote boerenbetoging van 1971. Wat is de nalatenschap ervan? Welke gelijkenissen en verschillen zijn er tussen toen en vandaag?

‘Wie op 23 maart niet opmarcheert, verdient niet langer de naam van boer te dragen’, zo luidde de oproep om deel te nemen aan de betoging in Brussel op 23 maart 1971 © Nationaal Archief / CCo

NOOIT MEER HONGER

De wortels van het Europese landbouwbeleid zijn in zekere zin terug te brengen tot de Tweede Wereldoorlog. Na meerdere jaren van voedselschaarste en honger wilden nationale regeringen zelfvoorzienend worden. Aangedreven door het motto “nooit meer honger” en door middel van modernisering en schaalvergroting, een doorgedreven mechanisering en motorisering, kende de landbouw een spectaculaire groeisput. Al in 1950 werd het vooroorlogse productieniveau bereikt en floreerde de export van voedsel en landbouwproducten opnieuw. In Nederland verliep dat sneller en met meer kracht dan in België. Maar de algemene trends waren zeer gelijk. Zo evolueerde het aloude gemengde boerenbedrijf, dat akkerbouw combineerde met veeveelt, naar een meer gespecialiseerde land- en tuinbouw die in toenemende mate steunde op producten van buiten het eigen bedrijf. Denk bijvoorbeeld aan veevoeders en zaaizaad, kunstmeststoffen en chemische bestrijdingsmiddelen.

Moderne machines vervingen snel menselijke en dierlijke arbeid. Waren er in België in 1950 ongeveer 8.000 tractoren, dan was hun aantal twintig jaar later al tot iets meer dan 90.000 opgelopen. Het effect op de rendementen was aanzienlijk. Daardoor was het mogelijk om met (veel) minder boeren (opmerkelijk) méér te produceren. In België waren er in 1950 nog 256.754 bedrijven actief in de landbouwsector

Mansholt wilde de boerenstiel modernier en leefbaarder maken: ook boeren hadden recht op vakantie

(waarvan 82 procent kleiner dan 10 hectare), in 1970 was dit aantal teruggevallen tot 184.000 bedrijven. Ook in Nederland liep de werkgelegenheid in de primaire sector drastisch terug: van 718.000 boeren en arbeiders in 1947 naar 340.000 in 1970. Vooral de “keuterboeren” verlieten de boerenstiel. Het stelde de blijvers in staat om hun boerderij te verruimen. De gemiddelde bedrijfsomvang steeg tussen 1950 en 1970 in België van 6,8 naar 11,7 hectare en in Nederland van 10,2 naar 15,3 hectare.

Bovenstaande ontwikkelingen waren onderdeel van een bredere transformatie die het voedselsysteem ingrijpend veranderde. De landbouwsector werd almaar kapitaalintensiever, ondervond in toenemende mate de macht van de agribusiness en retail. En vooral: Belgische en Nederlandse landbouwers opereerden na de Tweede Wereldoorlog in een almaar internationaler georiënteerd voedselsysteem.

De eerste pogingen om structureel over de grenzen samen te werken, verliepen nochtans moeizaam. In 1948 ging dan wel de douane-unie tussen België, Nederland en Luxemburg van start (via het Benelux-verdrag), maar onder druk van Belgische en Luxemburgse boeren verliep de invoer van de zeer competitieve Nederlandse zuivel- en tuinbouwproducten onder strikte voorwaarden.

In 1957 volgde het Verdrag van Rome, waarin zes Europese landen (België, Nederland, Luxemburg, Frankrijk, West-Duitsland en Italië) zich verenigden. De uitgangspunten van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) waren onder meer voldoende en goedkoop voedsel voor de consument, stabiele prijzen en leefbare bedrijven met een redelijk inkomen voor de boer. In 1962 kreeg het GLB voor het eerst vorm. Kernelementen waren onder meer een gemeenschappelijke interne markt, een gemeenschappelijke zuivelregeling en een gemeenschappelijke graanprijs. Mede door de vrij hoge prijsgaranties voor deze landbouwproducten, en de beschikbare moderne technologie, kozen boeren ervoor om hun productie op te drijven, wat al snel resulteerde tot de befaamde boterbergen, melkplassen en wijnmeren. Het wegwerken van die overschotten kostte de EEG veel geld en stuitte op steeds meer kritiek. Maar hoe diende dat probleem te worden aangepakt? De architect van het GLB kwam met een oplossing.

‘GOEDE EN VERWERPELIJKE DINGEN’

Eind december 1968 lanceerde Sicco Mansholt het *Memorandum Landbouw 1980*, of voluit het *Memorandum inzake de hervorming van de landbouw in de Europese Economische Gemeenschap*. Dat lijvige, zesdelige document omvatte een voorstel van maatregelen om het Europese marktevenwicht te herstellen, de overproductie aan te pakken en

Sicco Mansholt (links) als Nederlands minister van Landbouw in juli 1951

© Collectie Landbouvoorlichting uit het boek *Mansholt. Een biografie van Johan Van Merriënboer* (Boom, 2006)

een einde te maken aan de inkomensongelijkheid tussen enerzijds landbouwers en anderzijds werknemers en zelfstandigen uit andere sectoren. Mansholt wilde de boerenstiel moderner en leefbaarder maken: zo vond hij dat boeren ook recht hadden op vakantie. Om dat te bereiken, moesten de bedrijven groter en rendabeler worden. Mansholt stelde prijsmaatregelen voor en een vermindering van het landbouwareaal met 5 miljoen hectare (of 6 procent van het totale cultuurareaal). De actieve landbouwbevolking moest afnemen met 5 miljoen landbouwers (45 procent van het totaal). Gestimuleerd door uittredingsvergoedingen en studiebeurzen, zouden boeren zich professioneel kunnen heroriënteren en herscholen. Grotere bedrijfseenheden moesten de kleine keuterboerderijtjes vervangen. Mansholt had daarbij concrete aantallen voor ogen: de omvang van de moderne akkerbouwbedrijven zou 80 tot 120 hectare bedragen. Melkveebedrijven telden best 40 tot 60 koeien en voor mestvarkens lag de norm op 450 tot 600 stuks.

“Er zijn goede en er zijn verwerpelijke dingen in het Memorandum”, concludeerde Constant Boon, de toenmalige voorzitter van de Belgische Boerenbond, in een toespraak in februari 1969. Die uitspraak vatte de eerste reacties op het Mansholtplan goed samen. Zowat iedereen was ervan overtuigd dat een drastische hervorming nodig was. Maar de prijsvoorstellen en vooral de structuurhervormingen konden op weinig goedkeuring rekenen. De zeer snelle en radicale verandering die Mansholt vroeg, werd als bedreigend en onrealistisch gezien. Boerenvertegenwoordigers in de Lage Landen zetten Mansholt, lid van de sociaaldemocratische PVDA, neer als een marxist. De “mammoetbedrijven” die hij voorstelde, deden hen denken aan Sovjetkolchozen.

Al snel doken twijfels op of Mansholt en de Europese Commissie wel in staat zouden zijn om een pasklare oplossing te vinden voor de veelheid aan landbouwproblemen in het Europa van de Zes. Ieder land had immers een eigen landbouwstruc-

tuur, was in meer of mindere mate gericht op export, excelleerde in bepaalde teelten... Het was niet eenvoudig om de neuzen in dezelfde richting te krijgen. Zo was in Nederland de vrees groot dat er te veel zou moeten worden betaald voor de achtergebleven regio's in het zuiden van Europa. België ontpopte zich vooral als grote verdediger van het gezinsbedrijf. En alle regeringen vreesden de reactie van de kleine boeren. Zij waren nog met veel en hun politieke gewicht was dus niet gering. Maar op welke manier konden zij worden meegenomen in een aangepast landbouwbeleid? Of hoefde dat niet? In Nederland bijvoorbeeld leefde het sentiment van het gezinsbedrijf minder. Het verlangen om een rationeel economische landbouw uit te bouwen, klaar om de exportmarkten te veroveren, was er sterk aanwezig bij de regering en het Landbouwschap, dat de gemeenschappelijke belangen van de boerenorganisaties behartigde.

De moeizame zoektocht onder politici naar compromissen zorgde ervoor dat de nervositeit bij de landbouwers stelselmatig toenam. De stagnerende landbouwprijzen en de terughoudendheid van de Europese ministerraad deden de bereidheid om actie te voeren groeien. In tegenstelling tot vele dorpsgenoten, arbeiders en bedienden hadden landbouwers het gevoel dat de vruchten van de *golden sixties* aan hen voorbijgingen.

BEVEL TOT MOBILISATIE

Begin 1971 was de maat vol. Waar protesten en acties in het verleden door verschillende nationale landbouworganisaties apart georganiseerd werden, sloegen ze nu de handen in elkaar. De Europese koepelorganisatie COPA (Comité des Organisations Professionnelles Agricoles) riep op tot een gemeenschappelijke actie "van de gehele landbouwersstand" in de Europese hoofdstad. In België verenigden de Boerenbond, Alliance Agricole Belge (AAB) en de Fédération des Unions Professionnelles Agricoles (UPA), de drie grootste en gevestigde landbouworganisaties, zich voor het eerst in het zogenaamde Groene Front. En ook het meer actiegerichte Algemeen Boerensyndicaat (ABS), opgericht in 1961, zette zijn schouders en mobilisatiekracht onder de betoging. Het standpunt luidde: "Eerst de prijzen, dan de rest."

De aanloop naar de betoging van 23 maart was best pittig. In meerdere Europese (hoofd)steden kwamen boeren op straat om hun grieven te uiten. Op 15 februari was er bovendien een eerste signaal dat een harde confrontatie op til was. Een aantal Waalse boeren slaagde erin om met drie koeien de ministerraad binnen te dringen. De weken nadien volgden in vele provincies in België en Nederland stakingsacties, optochten met tractoren en wegblokkades. Deze acties moesten de landbouwers "opwarmen" voor de grote betoging, maar tegelijkertijd ook de actiebereidheid meten. En die was overduidelijk groot. De landbouworganisaties mobiliseerden massaal en schuwden daarbij de harde taal niet. Er circuleerde in Vlaanderen een "bevel tot mobilisatie", met inbegrip van de volgende waarschuwing: "Wie op 23 maart niet opmarcheert, verdient niet langer de naam van boer te dragen."

Het succes van de oproep is meteen ook de basis van de chaos op de dag van de betoging. Aan het vertrekpunt ontbrak het aan voldoende parkeerplaatsen voor de

Betogende boeren met een pop aan de galg en een bordje 'Ons lot'. 'Hitler vermoordde de Joden, Mansholt de boeren', was een andere slogan tijdens de betoging

© Nationaal Archief / CCo

talrijke bussen. Veel boeren waren extra vroeg naar Brussel afgezakt en dronken tijdens het wachten dan maar een glas. Toen de mensenmassa almaar groter werd, beslisten de organisatoren en de rijkswacht om de betoging vroeger te laten vertrekken. Zonder toespraken. De eisen op de meegedragen spandoeken en bordes lieten weinig tot de verbeelding over, zoals: "Hitler vermoordde de Joden, Mansholt de boeren." Na verloop van tijd nam de spanning in de straten van Brussel toe. Betogers riepen luidkeels allerlei slogans. Voetzoekers ontploften, rotte tomaten vlogen in het rond. Maar daar bleef het niet bij. Wanneer enkele betogers (volgens de organisatoren geen boeren maar infiltranten) verkeerslichten deden sneuvelen en ruiten stuksloegen, greep de rijkswacht in. De chaos was compleet en straatgevechten braken los. De rijkswacht reageerde met traangasgranaten, waarbij per ongeluk een jonge Waalse boer omkwam.

De rellen en de enorme schade lieten een diepe indruk na bij de betogers, van wie velen pas voor de eerste keer in de hoofdstad waren. De landbouworganisaties reageerden gemengd. Enerzijds heersten er gevoelens van afschuw en zelfs schaamte omdat de betoging zo uit de hand was gelopen. De reguliere pers focuste bovendien vooral op de chaos en het geweld, hoewel er ook enig begrip was voor de woede van de landbouwers. De landbouwmedia kozen uiteraard volop de kant van de boeren. Tegelijk waren de boerenorganisaties trots omdat de opkomst zo hoog was. Dat beschouwden ze als een heel duidelijk signaal aan Mansholt en de andere politici: er moesten dringend besluiten genomen worden. *Drietandmagazine*, het tijdschrift van het ABS,

De rellen en de enorme schade lieten een diepe indruk na bij de betogers, van wie velen pas voor de eerste keer in Brussel waren © Nationaal Archief / CCo

schreef: “We kunnen ons niet van de indruk ontmaken, dat met de betoging van 23 maart een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van de Belgische boerenstand is begonnen. (...) Drieëntwintig maart heeft wellicht de hardste koppen duidelijk gemaakt, dat men niet ongestraft speelt met het bestaan van de boeren.”

GESTAGE KOERSWIJZIGING

De Boerenbetoging van 1971 was dus niet alleen het symbolische eindpunt van een tijd waarin de landbouw nog overwegend kleinschalig en gemengd was, en boeren de kern van rurale gemeenschappen uitmaakten. Ze kan ook worden gezien als het begin van een nieuwe Europese aanpak, én van een overgang naar een volop productiegerichte en op technologie gebaseerde landbouw. Vijftig jaar later zijn de “mammoetbedrijven” die Mansholt had vooropgesteld, veeleer kleine familiebedrijven en zijn “megastallen” onderwerp van discussie. De actieve boerenbevolking is bovendien fel geslonken: België telde in 2019 nog ongeveer 36.000 landbouwbedrijven, Nederland zo’n 53.000.

De betoging in Brussel was de eerste transnationale boerenbetoging sinds de start van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. En ze was zeker ook niet de laatste. Voor iedereen was het duidelijk dat Europa het landbouwbeleid vorm gaf, en niet langer de nationale regeringen. De eendrachtige en krachtige reactie tegen de hervormingsplannen van Mansholt miste bovendien haar effect niet. Het hele plan werd

gereduceerd tot steunmaatregelen voor de modernisering van boerenbedrijven, een door de overheid gefinancierde afvloeieregeling voor boeren, en enkele maatregelen voor persoonlijke vorming en voorlichting. Verder had de ministerraad al besloten om de landbouwprijzen, bijvoorbeeld van melk, te verhogen. De boerenorganisaties hadden hun tanden getoond. De volgende decennia zou het landbouwbeleid slechts zeer langzaam worden bijgestuurd. Politici vreesden de macht van de boerenorganisaties, die ook de kunst van het lobbyen goed verstonden en veelal op de rem gingen staan wanneer hervormingen ter sprake kwamen.

De overproductie in bepaalde segmenten zou nog een hele tijd de landbouwa-genda bepalen en slechts stapsgewijs plaatsten beleidsmakers aspecten zoals dieren-welzijn, milieu en klimaat op de agenda. Zo werden pas in 1984 maatregelen genomen om het marktevenwicht te herstellen, bijvoorbeeld via de invoering van de melkquota. Ingrijpen was nodig, want maar liefst 30 procent van het Europese landbouwbudget ging naar prijsinterventies voor de zuivelsector. Vanaf dan was de toon gezet. De boer mocht niet meer produceren dan vooraf was vastgelegd. Europa wilde vraag en aanbod opnieuw in overeenstemming brengen. Boeren die meer produceerden dan afgespro-ken, kregen een boete.

Een volgende stap werd in 1992 gezet onder landbouwcommissaris Ray Mac-Sharry. Het inkomen van de boer en zijn productie werden stap voor stap losgekop-peld. Niet alleen de omvang van de productie telde, maar ook de manier waarop hij die realiseerde. Directe inkomenssteun voor de boer en steun voor een meer extensieve

en milieuvriendelijke landbouw vormden de nieuwe instrumenten. Kortom, vanaf de jaren 1990 had het Europese landbouwbeleid meer oog voor kwaliteit en na de eeuwende moesten boeren in toenemende mate rekening houden met milieuvoorschriften, dierenwelzijn en voedselveiligheid. Zoals een oceaantanker veranderde het beleid gestaag van koers. Voor de ene te traag en onvoldoende, voor de andere veel te ingrijpend. En in een unie van 27 lidstaten ligt die verandering nog veel moeilijker dan in 1971.

VAN BOER TOT BORD

Met de *Green Deal* en het *Farm to Fork*-plan liggen er vandaag nieuwe plannen op tafel. Er zijn enkele merkwaardige parallellen tussen Sicco Mansholt destijds en Frans Timmermans vandaag. Beiden willen de landbouwsector een nieuwe richting laten inslaan. Maar net als een halve eeuw geleden vrezden de boeren nu – overigens niet zonder reden – voor fors inkomensverlies en de stopzetting van heel wat bedrijven. En is het toeval dat Mansholt en Timmermans beiden sociaaldemocraten zijn? Ongetwijfeld hebben zij meer bewegingsvrijheid dan christendemocratische politici, die traditioneel dichter aanleunen bij de boerenstand.

Mansholt hoopte met zijn *Memorandum Landbouw 1980* een beter inkomen te kunnen realiseren voor de landbouwers. Daarvoor waren structuuraanpassingen van de bedrijven naar grotere, rendabelere bedrijfseenheden nodig, gekoppeld aan een efficiënter Europees prijsbeleid. De duidelijke en becijferde doelstellingen van het plan, zoals het afbouwen van de actieve boerenbevolking met de helft, riep scherpe weerstand op. De *Farm to Fork*-strategie vandaag schuift veeleer algemene doelstellingen naar voren – wat strategisch verstandiger lijkt. Ze zet in op een hoogkwalitatieve, duurzame landbouw waarvan men hoopt dat die de concurrentiekracht en de marktpositie van de landbouwers automatisch kan versterken en dat de binnen- en buitenlandse markt dergelijke producten met een eerlijke prijs zal belonen.

Bovendien moeten beleidsmakers vandaag met meer actoren en belangen rekening houden dan een halve eeuw geleden. Het landbouwbeleid is onderdeel geworden van een globaal voedselbeleid, een politiek die de biodiversiteit wil verbeteren, de klimaatuitdagingen wil aanpakken, het rurale erfgoed wil koesteren... Het zorgt ervoor dat boeren en voedsel produceren in de eenentwintigste eeuw niet uitsluitend een zaak is geworden van landbouwers, maar ook van burgers en consumenten. Het uitrollen van een duurzaam en toekomstgericht landbouw- en voedselbeleid is meer dan ooit een moeilijke opdracht. En land- en tuinbouwers in Europa een behoorlijk inkomen garanderen, dat blijft na vijftig jaar nog steeds het struikelblok.

MEER LEZEN?

YVES SEGERS EN LEEN VAN MOLLE (RED.), *Leven van het land. Boeren in België, 1750-2000*, Leuven, 2004.

JOHAN VAN MERRIËNBOER, *Mansholt. Een biografie*, Amsterdam, 2006.

FRANK WESTERMAN, *De graanrepubliek*, Amsterdam, 1999.

cagnet.be/page/boeren-betoging-1971

cagnet.be/page/boerenbetoging-1971-podcast

LUISTER OOK EENS NAAR HET BUITENGEBIED

Ons beeld van het platteland ontstaat vaak vanuit een stedelijk perspectief. Onterecht, vindt cultureel antropologe Anne-Goaitske Breteler: bewoners van het platteland verinnerlijken daardoor de (negatieve) stereotypes die over hen bestaan. Breteler keerde als jonge twintiger zelf vanuit Amsterdam terug naar haar Friese geboortedorp. Als zelfverklaarde correspondentente binnenland/ buitengebied vindt ze dat de samenleving veel beter naar de stem van het platteland moet luisteren.

ANNE-GOAITSKE BRETELER

In maart 1996 werd ik een van de 446 inwoners van het Noordoost-Friese dorp Nes. Ik groeide op *bûtenút*, buiten de bebouwde kom, op een achttiende-eeuwse boerderij. Samen met nog zo'n dertig kinderen uit de buurt bezetten we de bankjes van de christelijke basisschool. Terwijl ik me ontwikkelde – en baat had bij de kleinschaligheid – kromp het om me heen. De laatste winkels verdwenen: eerst de kruidenierszaak, toen de snoepwinkel. Ook in mijn klas werd het steeds rustiger. Uiteindelijk bleef ik als enige leerling van groep vijf over. Het jaar erna sloot de school in Nes.

Diezelfde krimp duwde mij op mijn achttiende weg van de boerderij, naar de stad. Ik wilde na mijn middelbareschooltijd in Dokkum (circa 13.000 inwoners) niets liever dan nieuwe prikkels opdoen. Dat zou gebeuren in de hoofdstad. Zo beïnvloedde ik opnieuw de statistieken: Nes bleef in 2014 met 301 inwoners achter en Amsterdam telde er 810.937.

De reis van platteland naar stad haalde me uit mijn vaste context. En dat leidde tot een andere blik op mezelf en mijn omgeving. Het begon met het opmerken van de kleine gedragsverschillen: niet meer groeten op straat, duidelijk mijn mening uiten en, ook niet onbelangrijk in het studentenleven, gewaagdere dingen doen. De volgende dag zou ik daar toch geen moreel oordeel over ontvangen.

Na verloop van tijd maakten die kleine realisaties van verandering plaats voor grotere inzichten. Ik merkte dat ik mijn identiteit steeds vaker ontleende aan mijn Friese, plattelandse achtergrond. Door me daarin te onderscheiden, probeerde ik een plek voor mezelf te creëren in die meedogenloze wedloop van Amsterdam. Maar mijn Friese accent leerde ik snel af; ik wilde niet dat het imago van de “lompe, domme boer” zou interfereren met mijn positie in de stad.

Daar begon eigenlijk die onbewuste tweedeling van stad en platteland in mezelf. Mijn stadse versie bepaalde hoe plattelands ik kon zijn. En andersom evengoed, hoe stads ik wilde zijn, als ik weer eens “thuishuis” was. Voor mij was er geen mengvorm

Boeren nemen stereotypes soms ook over. Kijk naar de boerenprotesten: op hun trekkers reden ze naar Den Haag. Ze voldoen aan het beeld dat de stad van hen heeft en weten dat ze daarmee scoren

© Kees Torn / CC BY-SA 2.0

van die twee identiteiten te maken, en volgens mij valt dat breder te trekken. Het lijkt er namelijk op dat het verschil tussen platteland en stad steeds groter wordt. Daar oefenen beide uitersten hun kracht op uit. En volgens mij is de enige manier om die afstand te verkleinen door de geluiden van het platteland niet te beperken tot koeien-geloei, Forum- en PVV-stemmen of claxons van trekkers.

ZE HEBBEN ELKAAR NODIG

Als ik in mijn flatje in Osdorp het gevoel van thuisthuis wilde ophalen – de ganzen die soms hun route over de Al Jazeera-satellieten vlogen, deden dat nog niet genoeg – dan moest ik Omrop Fryslân aanzetten. In de nationale media hoor je namelijk weinig inhoudelijks over het platteland. In ieder geval niet over het buitengebied zoals ik dat ervaar. Natuurlijk wel over de crises: de krimp, de sociale problematiek, boerenprotesten en alle maatregelen die daar de oorzaak van vormen. Dan zijn er nog wat documentaires, ook voornamelijk gemaakt door stedelingen, die proberen om de “authentieke” fenomenen van het leven buiten de stad vast te leggen. Bijvoorbeeld de acceptatie van een transgender vrachtwagenbestuurder, de zen geworden permaculturist of de jongeren van de zuipkeet.

Stereotype-ontkrachtende boodschappen blijven vaak uit. De stad is het uitgangspunt, ook als het gaat om de framing van het platteland. Daardoor is het onmogelijk

Plattelanders ontwikkelen een calimerocomplex met grote weerstand tegen adviezen uit de stad

om volledigheid in representatie te bereiken. Die top-downmethode wordt in het buitengebied haarfijn aanvoeld en de reacties daarop zijn wisselend, maar in het algemeen is het gevoel ten opzichte van de stedelingen – of “Hollanders”, zoals ze in mijn dorp genoemd worden – niet heel positief.

Sommige plattelanders blijven gelaten onder de hiërarchische structuur zoals die hen wordt voorgesteld, maar ontwikkelen als gevolg daarvan wel een soort van calimerocomplex. Dat zien we bijvoorbeeld terugkomen in de Zwarte Piet-discussie. Er ontstaat grote weerstand tegen het opvolgen van adviezen uit de stad. Die worden – los van de inhoudelijke boodschap – meteen gezien als uiterst oneerlijk, want “ze hebben geen idee hoe het er hier aan toegaat, maar leggen ons wel verandering op”. Bovendien impliceert zo’n emancipatiecampagne vanuit de stad dat “het platteland nog niet zo ver is”, dé bevestiging van een veronderstelde achterstelling.

Aan de andere kant worden sommige stereotypes ook dankbaar geïnternaliseerd. Kijk naar de boerenprotesten: op hun trekkers reden ze naar het Malieveld, in een overall en met klompen, hier en daar een Friese vlag en Normaal-muziek op de achtergrond. Ze weten dat ze daarmee scoren. Ze voldoen aan het beeld dat de stad van hen heeft, dat wordt opnieuw vastgelegd en uitgezonden, waardoor de negatieve relatie alleen maar versterkt wordt.

Een klein onderzoek dat ik uitzette via sociale media, onderbouwt mijn bedenkingen. Het overgrote deel dat antwoord gaf op de vragen, zo’n zestig mensen, komt van het platteland. Iets meer dan de helft woont inmiddels in de stad of is via de stad weer teruggegaan naar het platteland. Een overige dertig is stadsbewoner.

Op de vraag of stedelingen een verkeerd beeld hebben van plattelanders, stemde maar liefst 90 procent voor “ja”. Daarbij noemden ze het agrarische archetype als de grootste misvatting over plattelanders door stedelingen. Opvallend is ook dat veel plattelanders aangaven bij voorbaat al te denken dat de stad hen als minderwaardig ziet. Een vooroordeel over een vooroordeel dus.

Andersom resulteerde de stelling dat plattelanders een verkeerd beeld hebben van stedelingen tot een meer gedifferentieerd antwoord. Vijfenvijftig mensen vonden van wel, zesendertig niet. En het waren vooral de plattelanders die dachten wel een goed beeld te hebben van de stad. Enerzijds zouden ze daarin gelijk kunnen hebben, zij kunnen hun kennis wel putten uit de media die de stad als norm hanteren. Maar anderzijds zou hun idee ook een hiaat kunnen blootleggen.

Want hoezeer ik ook vind dat de stad beter naar het platteland moet luisteren, andersom vind ik dat evengoed. Voor de leefbaarheid en de toekomst van het buiten-

De stad moet beter naar het platteland luisteren, maar andersom geldt dat evengoed

gebied zijn andere ideeën nodig over diversiteit, tolerantie, manieren van leven of over mogelijkheden in het algemeen. Gedachtegoed dat zich minder stoelt op traditie of generatie, zoals dat in de stad meer voorkomt, zou nog veel kunnen betekenen als het niet meteen als “te stads” wordt weggezet.

TERUGLOOP

Maar het allerbelangrijkste voor de toekomst van het buitengebied is dat er anders naar het platteland gekeken wordt. Wie daar woont, moet zijn stem laten horen over de werkelijke stand van zaken – en daar moet naar geluisterd worden. Want het stadse beeld van het platteland als afgeschreven krimpgebied, dat de jeugd zo snel mogelijk moet verlaten als ze iets willen bereiken, dat bestaat niet meer.

Toen ik de keuze had gemaakt en terugkeerde naar Nes in 2019, zag ik veel meer kinderen op straat. De winkels ontbraken nog steeds, maar inmiddels bood het dorp een breed scala aan ondernemingen. Natuurlijk, ook agrariërs, maar daarnaast een Theaterkerk, een buikdansschool, een bloemenkwekerij, een camping, een schildersbedrijf, een grafisch vormgeefster, een taalinstituut, een wolspinnerij en een opleidingsorgaan voor molenaars. Het dorp groeit, gestaag, en ik was dat jaar één van de maar liefst 380 inwoners.

Er is een nieuwe tendens gaande. De braindrain loopt niet zo snel meer als voorheen. Een aanzienlijk deel van de oud-klasgenoten met wie ik samen naar de steden ging om te studeren, kom ik weer tegen in de Dokkumer kroeg. Ze keren terug en werken soms nog voor een bedrijf in de stad, maar creëren vaak hun eigen plek op de markt. De jeugd zoekt er naar huizen, maar doordat er óók op het platteland heilig geloofd werd dat de krimp door zou zetten, is er amper plek.

Mijn online onderzoekje bevestigde de terugloop naar het buitengebied. Op de vraag of de plattelanders na een studie in de stad daar zouden blijven, gaf ruim 75 procent juist liever terug te keren naar het buitengebied.

Het mag voor zich spreken dat het platteland niet meteen geïdealiseerd hoeft te worden, of dat er niets waar is van de negatieve nieuwsgeving. Alleen het is belangrijk dat het niet langer te boek staat als een onvruchtbare plek. Want de plattelanders zelf zijn inmiddels gewend aan het beeld dat van hen geschetst wordt, en nemen dat hier en daar zelfs over. De verbaasde reacties uit de buurt over mijn terugkeer in 2019 laten dat minderwaardigheidsgevoel zien; ze konden zich niet voorstellen dat ik met mijn werk in de culturele sector een toekomst op het platteland voor me zag.

In haar zoektocht naar een midden tussen de stad en het platteland in haarzelf vond

Anne-Goaitske Breteler het antwoord in haar oude dorp in Noordoost-Friesland © Anna Groenla

Terwijl dat voor mij júst de reden was om terug te keren. Ik wil putten uit hun bijzondere verhalen, die vaak onder de radar zijn gebleven. En dat brengt een ander onbesproken aspect van het leven in een buitengebied naar voren; de belangrijkste pullfactor in mijn onderzoekje naar waarom plattelanders terug zouden willen keren. Het is de bekende sociale omgeving, die vaker dan in de stad, voorbijgaat aan leeftijd, klasse, opleiding of werk.

In mijn eigen zoektocht naar een midden tussen de stad en het platteland in mezelf, vond ik het antwoord in mijn oude dorp. Daar verlangde niemand van me dat ik een keuze maakte. Ik was er weer, en dat bleek het belangrijkste. Het is dan ook vanuit dat stevige fundament, mijn vertrouwde kleigrond, dat ik hoop heb. Op een plattelandsse stem die – ongeacht het accent – op een gelijkwaardige manier zijn weerklank zal vinden in de grote stad.